

Gellért, a «kis mérges olasz ember, tele jóssággal, ésszel és lelkesedéssel». S a három fényes csillagot az emberi nagyság s a típusbeli változatosság mélydús sorozata veszi körül. Ott van Gizella, a jóságos királyné, ki a veszprémvölgyi görög apácákkal aranytól súlyos egyházi ruhákat hímez, a Bakonybélen dolgozó thüringiai Günther vagy Bonipert pécsi püspök, akit a messi Chartres-ban lakó Fulbert tanult, példás embernek nevezett s a Zobor hegyén lakozó lengyel paraszt, Zoerard, a nagyhirű remete.

Ezzel az idővel, ezekkel az emberekkel ismertet meg a Magyar legendárium, mely mintha kézenfogva vezetne a kolostorablakhoz, hogy kitekintsünk rajta az erdők sűrűjébe, a virágos vadonba. Szent István király vonul seregével az ablak alatt, mellette Hunt és Pázmán vitéz táncoltatja lovát, csatába mennek Koppány, a tar Szerind fia ellen. Vagy talán béke idején a sápadt Szent Imre lovagol arra, amint kíséretével vadászni indul. Éjjel kocsizörgés hallik, Szent Gellértet rázza a szekér, ki tudja, keresztelni megy-e, vagy a pesti rév felé igyekszik, hogy elnyerje a vértanuság palmaágát.

A Magyar legendárium írói, kiket az előző oly találóan nevez eltakart arcú névtelen barátoknak, évszázados messzeségű írásaikban is frissek, ízesek, érdekesek. Önmarcangoló kritika és spekuláció nem törli le gondolataik himporát, írásuk darabos és egyenes, mint némely igaz ember beszéde. Tormay Cecilia kiváló munkát végzett azzal, hogy magyar nyelven megszólaltatta az ódon szövegeket; hogy mily nagy munka volt ez, azt csak azt tudja méltányolni, aki valaha romlott latin-ságú középkori szövegek fordítását megpróbálta. Különösen szerencsés óvatos archaizálása, mely mindig régi magyar szövegek megfelelő analógiái alapján áll, nem esik azokba a szertelenségekbe, melyek ilyféle műveket olykor olvashatatlanná, illetve kisilla-

bizálhatatlanná tesznek. Nemesveretű és zengzetes magyar nyelv az, amelyen megszólal, a régiség úgy díszíti, mint régi zománcos aranykelyhet a vörösen égő patina.

Molnár C. Pál fametszeteinél keressve sem lehetett volna jobbakat találni a mű illusztrálására. Külön meg kell említeni, hogy ezek a fekete-fehér képecskék tudatosan anakronisztikusak, ami külön bájít ad nekik. Szent Gellért püspöksüveggel a fején alszik az ágyban, a történetek nagy része akkor még ismeretlen gótikus interieurokban játszódik le. Szabad volt megtennie, mint ahogy a régi festők sem törődtek a történelmi hűséggel. Molnár C. Pálnak a hangulat minél mélyebb és tisztább kifejezése a fontos.

A könyv szövegével, illusztrációival, szellős tükrével, sárgás papírával, pirosan nyomott iniciáléival, szép betűivel, mesteri tipografiájával és archaizáló félpergamentkötésével az utóbbi évek legszebb magyar könyve.

G.

Kozma Miklós: Egy csapattiszt naplója. (Révai-kiadás.) — A gazdag háborús irodalomnak szembeötlő hiánya volt eddig, hogy csapattiszt nem írt még könyvet a háborúról. Sokan hangsúlyozták Kozma Miklós úttörő érdemét ezért bírálói közül. De az irodalmi bíráló szemében elsősorban az a fontos, jó-e a könyv, nyert-e vele az irodalom? Mindegy, ki írta, milyen minőségben írta; jót teremtett-e, erre kell felelnünk. Aki élete legmozgalmasabb szakaszában, örökös halálharcban így papírra veti érzéseit, ennyi tisztánlátással, önuralommal, ilyen stílus-készséggel és a tartalmi bőség ekkora változatosságával ír, az *adott* az irodalomnak és nevet emel magának. Harminckét harctéri notesz feljegyzéséből alakult ki Kozma Miklós harminchatíves pompás könyve, mely akár történelmi kútfőnek is használható lesz, annyira átfogja az egész világ-

háborút és annyira a maga köre igaz sorsát nyújtja. Napló és a valóság regénye azzal a bonyolítással, mellyel a háború fonta alakjainak, mindnyájunknak különös négy évét. Ragad magával az olvasása, hiszen ismerősöket kapunk a könyvből, kiket nyomom akarunk kísérni mindvégig, mert az író annyira lelkünkbe gyökereztetten őket, hogy izgalom él bennünk értük még sokáig a napló elolvasása után is.

A regény életvezette alapanyagába csillogó mozaikként apró rajzokat, kerek és megkapó elbeszéléseket, szívünkkel harangozó képeket tüzel bele a szerző, melyek önmagukban is az irodalmi kispasztika remekei. (*A remetei karácsony; A wassileui szép napok; Káplár Varga cserkeszt fog; Kozákhistóriák; Luck, a katonaváros; Bukovinai emlékek; Egy háborús szerelem története; Rózsatűz; Az utolsó lovas-kivonulás; A magyar paraszt: a tett művésze; Huszár Béndeg tréfája; Tábornokok Rózsikája; Asiágó, a romváros; Gelatina esplosiva; Megyek a gyerekekhez*). Csak azokat sorolom fel hirtelenében, melyek legjobban megragadtak; rajtuk kívül még sok ilyen trouvaile van a könyvben; ha pusztán az írásnak szenteli magát Kozma Miklós, érekeg mint kitűnő novellista élhetne belőlük. Regénytémát, sőt darabtémát nem egyet találtam közöttük.

Valami különös, tömör publicisztika szövődik sokszor a szépíró fény-szórójával és sorstárs szívével megformált részek mögé. A katona tanulságai ezek; tettek, sikerek és eleven hűsban vájkáló szomorú tapasztalatok után. A huszártiszt alakja a magyar közönség mai elgondolásában nem az, aminek Kozma mutatja itt bajtársait; a háború utáni irodalmi, főleg színpadi levendularomantika veszedelmesen az operettfigurák felé vitte a huszárt s a felnövő új nemzedék furcsa, zavaros sápet alkotott róla. Elegáns, üresfejű sarkantyúpengetőnek, pezsgőspohár-üritgető világfinak tevődött így meg

sokak lelkében a huszártiszt. Ez a könyv a modern magyar huszárt írja meg, akinek korszerű műveltsége, az élet minden kérdésére jól kialakult, adatokra és tapasztalatokra alapított véleménye van. Huszárapoteózis az *Egy csapattiszt naplója*, de emellett élesszeműen állapítja meg, hogy a «magyar harcias nép, de nem katona-nép». Ezt az igazságot nem mondta meg ily egyszerű világossággal senki. A Remarque-féle katona és háború-ellenes regényeknek nincs olyan érvük, amit meg ne találánk Kozma Miklós-nál. Mennyire mások azonban ezek a magyar huszártiszt naplójában! A tárgyilagosságnak, szenvedélytelenségnek egyszerű komolysága ad nála mindennek hangot: «Az átfázott éjszakák, az orosz szél csontig járó zenéje, a mocsárlében és esővízben való heverés, a koplalások, a megbutulásig tartó menetek, az örökös éberség, álmatlanság és a harcok idegizgalmai a háború képéhez éppen úgy hozzátartoznak, mint a víg, kellemes vagy dicsőséges napok». A háború az emberekbe nevelt igazságok meghazudtolása, sőt keresztrefeszítése és alig adódhatnak emberibb, igazibb, irodalmibb sorok az emberiségnek erről az örületes betegségéről, mint Kozma tizenegyedik noteszének szörnyű tépelődései. Az emberiség egyetemes érdeke és az egyes embercsoportok részleges érdeke között tatóngó kettéhasadás tépi két félre az író, az egyetlen embert; ellentétbe állítva benne a gondolkozó férfit és a parancsot végrehajtó huszárkapitányt ezeken a lapokon.

A belső- és külsőpolitika kérdéseiben megrázó tisztánlátásról tanuskodnak ezek a fronton íródott feljegyzések. Egy-két mondatos kemény megállapításaikat azóta világesemények igazolták, a harctér tintaceruzája jól jövendőlt Kozma Miklós kezében. Ön-kénytelenül is felvetődik a bírálóban az a kíváncsiság, hogy országunk mai harcvonalain, a megélhetésért való

rohamokban mit írna az a tintace-ruza?

«A csapat csak egy kis jóakaratot és elismerést szeretne látni, de gyakran csak önzést és húzódozást tapasztal», írja egy helyen Kozma és nem titkolja, hogy a hátululók miatt van ez így. Figyelmeztető ez ma, a legkorszerűbb figyelmeztető: a munka harc-vonalán van nagy baj a hátululók rövidlátása és nemokulása folytán. Ma fordítva van: akkor a frontharcosok voltak kevesen és a hátululó katonák tengernyien, most a kevés hátululók akar mindent és miattuk borul fel a munka frontja, melyre nem juthatnak be elegenden. Négy igen keserves magyar esztendő tanulságaiból nem szabad mellőzni semmit. Jókor jött ez a könyv, hogy megrázzon bennünket és szemünkbe tárja: hogy egyszer már miért és hogyan estünk össze!

A könyv előadásmódja az igazi író tollából készült riportremeklés lendületét mutatja. Valójában ez is az *Egy csapatlist naplója*, nagyarányú írói riport a világháborúról. Korszerű, izgalmas, mély és problémákat görgető műfaj. Ezért nem illik bele a rutének-ről és oláhokról szóló néprajzi leírás, mely bátran elmaradhatott volna. Hiba az idegen nevek helytelen írásmódja, különösen az orosz neveknél; *Sevcsenkót* például, a kisoroszok legnagyobb költőjét nem szabad németesen «Schewtschenko»-nak írni, *Saskevicset* sem «Schaschkewitsch»-nek, az olaszban Via Septembre-t sem szabad a helyes Via *Settembre*, vagy gelatina exploziva-t a helyes gelatina *esplosiva* helyett használni.

Csupa eredetiség, jóízűség Kozma stílusa; látszik, hogy noteszei tül-nyomórészben dunántúli huszárok közt készültek. A jóízűség néhol a katonás szókimondás pongyolaságába csap át, de ez a pongyolaság is helyénvalónak ízlük, annyira eredeti. A rapszódikus odavetésekben került az ilyesmi papírra, kár lett volna ezt az életszerű-

séget utólag bágyadtá csiszolgatni. Az egész könyvön valami sajátságos bátorság vonul végig, ennek a bátorságnak, azt mondhatnám, bizonyos, minden tudálékosságtól, nagyképűségtől vagy ránkent kultúrmáztól mentes, különös bája van. Talán az, amit az egészség, talpraesettség jellegzetességének bámulunk meg tehetséges és kedves, de nem agyondifferenciált emberekben.

Magyar fajszeretete felette érdekes megállapításokat tetet vele fajtánk életkérdéseiben és megható a lelki-közösségek az az öntudatlan kidomborítása, melyben a hadbavonult magyar úr és magyar paraszt mindvégig együttélt. Tisztek és huszárok megrajzolásában ez a teljes fajtaközösség vezette Kozma Miklós ceruzáját, ezért tudott ennyire szépen, ennyire közvetlen bájjal írni. *Kilián Zoltán.*

A Szent István-Társulat három új könyve. *Blaskó Mária: A csillagok leánya.* A szerző elbeszélésnek nevezi munkáját, amelyben magyarországi Szent Erzsébet csodálatos életét egy romantikus történet laza keretei közé illesztve mondja el. Szent Erzsébet magasztos alakja, önfeláldozó életének a holt betűkön is átsugárzó varázsa oly erős és magával ragadó, hogy a többi alak erőtlenségét, mondavaccinált szereplését is inkább ennek akarjuk tulajdonítani. Mennyivel különb lehetett volna ez a könyv, ha a szerző életet tudott volna adni Gyula diák, Klingsor, Ofterdinger, Farkas, Dávid és más epizodisták elejtett alakjának, ha az elnagyolt dalosverseny és bizonyos lírai közhelyek helyett megrajzolja az akkori Thüringia és Wartburg korszerűen élő képét, és a könyv levegőjében, de főleg nyelvében megéreztetni velünk annak az elmúlt világnak az ízét! De mindezekről a hiányoktól eltekintve, Szent Erzsébet megelevenített alakja, csodatettekben gazdag, áldozatos élete, amelyhez min-